

4. Апанасенко Г.Л., Парсол С.Д., Топоров Г.Н. Научная школа Н.В. Лазарева как предтеча валеологии // Валеология: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Т. 1. – Харків, 2008. – С. 20-22.

5. Баевский Р.М. Прогнозирование состояний на грани нормы и патологии. – М.: Медицина, 1979. – 264 с.

6. Березин И.П. Здоровому о здоровье. – М.: Знание, 1990. Серия “Твое здоровье”. – № 7. – С. 8-14.

7. Брехман И. И. Валеология – наука о здоровье. – М.: Физкультура и спорт. – 1990. – 206 с.

8. Войтенко В.П. Здоровье здоровых: введение в санологию. – К.: Здоровья, 1991. – 248 с.

9. Воложин А.И., Субботин Ю.К. Болезнь и здоровье: две стороны приспособления. – М.: Медицина, 1998. – 283 с.

10. Горелов А.А. Формирование целостной гармонически развитой личности как важный фактор социального здоровья // Социально-философские и мировоззренческие проблемы здоровья человека. – М., 1984. – С. 58-62.

11. Колесникова Т. И. Мир человеческих проблем. Психологическая концепция здоровья. – М.: Владос Пресс, 2003. – 208 с.

12. Ушаков И.Б. Адаптационный потенциал человека / И.Б.Ушаков, О.Г. Сорокин // Вестн. РАМН. – 2004. – № 5. – С. 8-13.

А.М.ЗАЧЕПА

ОНТОЛОГІЯ ВІЙСЬКОВОГО СВЯЩЕННИЦТВА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті висвітлюється історичний розвиток військового капеланства, яке займало визначальне місце у війську поруч із народом у роки Другої світової війни і надихало воїнів на захист Вітчизни.

В статтє освещается историческое развитие военного капеланства, которое занимало определяющее место в армии рядом с народом в годы Второй мировой войны и воодушевляло воинов на защиту Отчизны.

This article outlines the historical development of the institution of Army Chaplains which took a crucial position in the army side-by-side with the people during World War II and inspired the combatants for the protection of the Motherland.

У всесвітній історії наше військо має свою почесну сторінку, на якій визначальне місце займає Свята Українська Церква, котра завжди була поруч зі своїм народом і військом. Саме вона через своїх вірних служителів-патріотів надихала воїнів на захист Вітчизни. І, незважаючи на потрясіння, тільки християнство, в його православній формації, як найбільш загальна форма колективної свідомості, було спроможне зберегти єдність суспільства та спадкоємність його історичного розвитку.

У своїх повчаннях церква вчить, що влада є організованою силою, яка базується на певних нормах, законах, має бути гарантом стабільності і дбати про духовність. Проте влада держави неможлива без збройного захисту, тому апостоли, благословляючи владу як святу силу в історичному процесі, тим самим благословляли і збройну силу, що служить їй захистом. Таким чином, добром може бути визнана війна, в залежності від тих історичних причин, що її викликали, та державних цілей, які вона перед собою ставила. Визначаючи війну взагалі як біду та незаперечне зло, церква вважає війни на захист Батьківщини священними, а загиблих у ній воїнів як таких, що здійснювали подвиг жертвовної любові, тому що: «Ніхто більшої любові немає над ту, як хто душу свою поклав би за друзів своїх» [1].

У роки Другої світової війни минулого століття, під час боротьби Української армії з німецькими та більшовицькими загарбниками, поряд з українськими повстанцями були греко-католицькі та православні священники, які духовно підтримували вояків і вселяли віру у вищу Божу справедливість та надію на перемогу над ворогами Батьківщини.

З початком Другої світової війни спроба створити українські збройні формування на Галичині знайшла свій прояв у чисельних зверненнях лідерів українських політичних угруповань до керівництва Німеччини з пропозицією створити Українську Національну Армію (УНА), хоча вище керівництво Німеччини не йшло на поступки у справі формування УНА. При цьому з метою організації єдиного фронту українських патріотичних сил представники уряду УНР в екзилі на зламі 1941-1942 рр. провели переговори із діячами кількох політичних течій – починаючи від

націоналістів ОУН-М й закінчуючи анархістами. Прибічники уряду УНР виступили за згуртування українських політичних рухів, щоб скоординувати дії, спрямовані на відновлення української державності й створення власних національних збройних сил. Відлунням цих переговорів став спільний меморандум окремих суспільних діячів до Гітлера з осудом німецької окупаційної політики в Україні, під яким поряд з іншими поставили свої підписи А.Левицький та А.Мельник.

З українців впродовж 1942 р. були сформовані військові підрозділи при різних частинах вермахту і на початку 1943 р. умовно окреслювались як «Українське Вільне Військо» (УВВ). За чисельністю це як правило були батальйони. Вище керівництво Німеччини не хотіло визнавати той факт, що дивізія буде українською національною військовою частиною, оскільки з недовірою ставилось до подібних бойових з'єднань.

Відносно незалежно діяла в Галичині Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ), яку очолював митрополит Андрей Шептицький. Розраховуючи використати у своїх цілях вплив на галицьких українців очолюваної Шептицьким релігійної конфесії, райхсфюрер СС, втім, проігнорував застереження Кальтенбруннера. Гімmlер дозволив допуск українських капеланів до дивізії «Галичина», більшість майбутніх вояків якої були глибоко віруючими парафіянами УГКЦ. З цією метою при створеній ВУ (Військова Управа) засновано відділ духовної опіки. Його очолив наблизений до митрополита віце-ректор духовної семінарії у Львові, професор Львівської Богословської академії, доктор теології В. Лаба, котрий з того часу підписувався у діловій документації ВУ як «референт душпастирства при Головній Бойовій Управі стрілецької дивізії «Галичина» [2; 3; 6]. Сказану ним 28 квітня 1943 р. в соборі Святого Юра у Львові проповідь з приводу проголошення створення дивізії було записано на платівку й передано губернаторові Вехтеру. Вказуючи на наявність в проповіді деяких політично небажаних моментів – малася на увазі згадка Лабою факту створення дивізії як відновлення УГА – Бергер наголосив: «У промові є деякі небезпечні мовні звороти; але ми «вирвемо зуба!». Після цього Лаба виїхав до Берліну на призначену на 26 липня зустріч із Бергером як представник митрополита (котрий не зміг виїхати до столиці Німеччини через частковий параліч). Він особисто повідомив Шептицького про те, що капеланів у дивізії має бути 12, а їхній вишкіл відбудеться від 20 серпня до 3 жовтня 1943 р. у навчальному таборі в Зеннгаймі (Sennheim), що містився в Ельзасі (Elsass). Поінформований про це, Брандт 31 липня в листі шефові ССГА наголосив, що «райхсфюрер СС жодним чином не погоджується на менший експеримент в напрямку національної України чи для подібних прагнень».

А.Шептицькому імпонувала ідея створення української армії на основі кількох дивізій, укомплектованих з українців і озброєних німецьким командуванням. Це підтверджує таємний рапорт, підготовлений референтом райхсміністерства пропаганди на підставі доповіді німецькому Міністерству закордонних справ у Берлін від 19 вересня р. французького професора Рене Мартеля. Виступаючи під псевдонімом «доктор Фредерік», влітку 1943 р. він відвідав Львів, де розмовляв із митрополитом. На підставі його розмови 24 травня р. було складено донесення керівникові групи Головного відділу «Політика» райхсміністерства окупованих східних територій. Згідно з цим донесенням, засудивши гітлерівський антисемітизм й назвавши нацизм більшим злом, ніж комунізм, Шептицький, – за словами Мартеля, «великий діяч», «який має в Галичині колосальний вплив», – підтримав ідею комплектування українських національних збройних сил з допомогою німецьких військ. «Монсеньйор Шептицький, – говорилося у донесенні, – схвалив і підтримав ідею створення української армії. Ця армія має складатися з дивізій СС, зосереджуваних із метою набуття навичок у навчальних таборах. Брат митрополита (Станіслав Шептицький) у зв'язку з цим зауважив, що добровольці такої армії не будуть добровольцями у прямому розумінні цього слова й що вони, очевидно, будуть насильно рекрутуватися німецькою владою». Митрополит заявив, що, на його думку, «створення української армії є необхідністю». «Якщо німці, – додав він, – і далі будуть зазнавати поразок й наступить час анархії та хаосу, то ми будемо дуже раді мати у своєму розпорядженні національну армію, що буде підтримувати порядок та класти край будь-яким безчинствам». Дещо забігаючи наперед, слід відзначити, що протягом наступного року така позиція Шептицького не зазнала змін. Через рік після його розмови з Мартелем це підтвердив завербований з числа мешканців Галичини агент радянських органів безпеки (НКДБ) «Вишняков», котрий як приватна особа відвідав главу УГКЦ у серпні 1944 р. Йому митрополит (так само, як і за рік до цього Мартелеві, не підозрюючи, що його слова стануть відомі комусь ще) відверто виклав своє бачення недавніх подій. Датоване 30 серпня 1944 р. й помічене грифом «Цілком таємно» повідомлення про це було переслано до Києва полковником НКДБ Сергієм Каріним керівникові НКДБ УРСР Сергієві Савченку та начальникові 2-го управління цієї ж інстанції Медведеву. Його автор при цьому, так само, як свого часу Мартель, не забув згадати про величезний вплив

Шептицького на громадське життя західних українців. «Вплив митрополита Шептицького і авторитет серед віруючих та духовенства – величезні, – доповідав Карін. – Можна без перебільшення сказати, що такого безапеляційного авторитету й впливу не має жоден глава церковної течії в СРСР». «Шептицький, – писав Карін, – у розмові з нашим агентом «Вишняковим», який відвідав його, кажучи про поразку німців, заявив: «Ще у серпні 1943 року можна було вже зовсім ясно передбачити поразку німецьких військ і прихід до Львова радянської армії. Німці програли цю війну в результаті своєї ідіотської внутрішньої, особливо національної політики». Гостро критикуючи нацистський окупаційний режим, Шептицький разом з тим схвально відгукнувся про спроби деяких українських суспільно-політичних діячів (а особливо ж керівників та симпатиків ОУН-М) створити з допомогою німецьких військ Українську Національну Армію. Митрополит, між іншим, зауважив: «мельниківців та людей, які перебувають в дивізії «СС-Галичина» – виправдовую. Наміри їхні були добрі...» [4; 5].

Митрополит Шептицький делегував до лав Української Національної Армії десять душпастирів для відправлення Богослужень. Німецькі інстанції погодилися на це не дуже охоче, позаяк у бойових з'єднаннях СС не було капеланів. Добровольцями до дивізії записалися також священники Іван Галибей, у минулому капелан УГА, Роман Головатий, Іван Дубчевський, Роман Косович. Також виявили бажання піти до дивізії 23 абітурієнти Малої Духовної семінарії у Львові; серед них були Скасків з Рогатинщини, Михайло Демчишин зі Львова та ін. [3].

Паралельно з оголошенням про створення військової частини, сформованої з галицьких українців, у санкціонованих керівництвом УГКЦ численних зверненнях, промовах та публікаціях місцевої преси виразно наголошувалося, що вона успадкує кращі традиції легіону УСС і УГА. Одне з перших таких звернень, виданих на початку травня 1943 р., закликала українське громадянство та молодь «продовжувати далі ділом нашу лицарську традицію, воскресити її з пороку проклятих років, створити підвалини власної армії». А ось що говорилося у статті під заголовком «Піднести червону калину!», вміщеній в часописі «Львівські вісті» від 2/3 травня: «Українська молодь має змогу воскресити давню військову традицію нашого краю, якого сини в 1914-1918 рр. своєю кров'ю добували славу і волю. Прийшов час піднести червону калину, завітчати нею стрілецький шолом і твердим кроком рушити у бій, кривавий бій».

Поряд із добровольцями на вишкіл вояків дивізії з перших тижнів військового навчання вишкіл проходили дивізійні українські капелани. Характеризуючи перебування вояцьких душпастирів у Зеннгаймі, один з них, Осип Карпінський, в листі від 29 серпня 1943 р. повідомив митрополитові Шептицькому: «Перебуваючи тепер у місці призначення, мешкаємо всі одинадцять в одній кімнаті та проходимо вишкіл, з яким польовий духовник необхідно мусить бути обізнаним, та призвичаюємося до військової дисципліни, яка не справляє нам найменшої труднощі. На загал поводить нас незле, трактування нас з сторони старшин зовсім коректне, багато маємо уступок та угоднень... Наш вишкіл буде тривати до 1 жовтня, а після будемо призначені до поодиноких частин дивізії... Кожного дня маємо теоретичне навчання, як також вправи з військового впоряду» [3].

Після закінчення прискореного вишкільного курсу українські капелани розпочали свою діяльність в дивізії «Галичина» ще під час завершального етапу початкового вояцького вишколу. Від осені 1943 р. вони щонеділі правили Службу Божу у вишкільних таборах для вояків «Галичини» і проповідували до зібраних стрілецьких мас, причому на Богослужбах поряд із вояками дивізії подекуди були присутні члени їхніх родин, які приїздили відвідати добровольців. Між тим, 12 грудня 1943 р., Шептицький знову прийняв на приватній аудієнції делегатів ВУ О. Навроцького та С. Волинця й від дивізії поручника М. Угрина-Безгрішного і висловив зацікавленість долею дивізії, про що на засіданні ВУ 26 січня 1944 р. поінформував керівник відділу душпастирської опіки ВУ В. Лаба. При цьому, за словами Лаби, Шептицький дав високу оцінку добровольцям дивізії і заявив: «Таких ентузіастів я не бачив». «Митрополит дуже цікавиться, все знає – до нього пишуть стрільці», – підсумував він [2]. І дійсно, як українські капелани, так і офіцери та вояки дивізії «Галичина» не забували під час вишколу складати шану митрополитові Шептицькому. Так 2 січня 1944 р., з нагоди Різдва Христового надіслали вітального листа главі УГКЦ. У відповідь Шептицький 25 лютого 1944 р. надіслав листа з благословенням: «Нехай Бог дасть Вам усім віднести з того вишколу багато хісна, а ніякої втрати на душі, ні на тілі. Дякую Вам особливим способом за Вашу так добру пам'ять. Нехай Вам Бог благословить за добре серце» [2].

Отже, у всі часи військово-духовенство зміцнювало релігійну і національну свідомість військовослужбовців. Неодноразово в ті часи траплялося, що молитва чи патріотична проповідь,

зміцнюючи дух війська, впливала на його боєздатність. Християнська традиція України сприяла тому, щоб впродовж нашої історії – за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, в добу Козаччини, у визвольних змаганнях ХХ сторіччя – завжди в українському війську були священики, які несли слово Боже нашим воїнам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михайлинин І. Військове священство: новітнє явище чи відроджуваний феномен? // «Народна армія», 3/2007.
2. ЦДІА України у Львові. – Ф. 201. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 49. ЦДІА України у Львові (далі -ЦДІА України у Львові). — Ф. 201 — Греко-католицька митрополічна консисторія, м. Львів. – Оп. 1. – Спр. 223. – Арк. 6–7. ЦДІА України у Львові. – Ф.408. – Греко-католицька Богословська академія, м. Львів. – Оп. 1. – Спр. 93. – Арк. 6.
3. ЦДІА України у Львові. – Ф. 201. – Оп. 1. – Спр. 222. – Арк. 140. ЦДІА України у Львові. – Ф. 358. – Оп. 3. – Спр. 139. Арк. 1. ЦДАВО України. – Ф. 3971. – Оп. 1. Спр.19 – Арк. 37.; Арк. 12 зв; Спр. 5. – Арк. – 36.
4. Ibid. – Frames 2 592 420 – 2 592 421.
5. Ibid.-Frame 2 592 428.
6. NAUS. – T-175. – Roll 74. – Frames 2 592 419, 2 592 422 – 2 592 426.

Л.І.КОТИК

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ „ТУРИЗМ” В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

У статті розкриті та проаналізовані погляди різних вчених на дефініцію поняття „туризм”. Акцентована увага на впровадження в наукове середовище поняття “екотуризм”. Подане власне бачення трактування терміну “туризм”.

В статтє раскрыты та проанализированы взгляды разных ученых на дефиницию понятия «туризм». Внимание акцентировано на внедрение в научную среду понятия “экотуризм”. Подан индивидуальный взгляд на трактование термина “туризм”.

The opinion different scientifics on the determination the conception "tourism" opened and analised in the article. Attention is accented on the introduction of modern conception "ecotourism" in the science sphere. Individual opinion the interpret conception "tourism" is presented.

На сьогодні в наукових колах не сформувалося однозначного підходу до трактування поняття „туризм” та вагомості його ролі в формуванні суспільного здоров'я. Дуже часто під ним розуміють відпочинок, рекреацію, вільне проведення дозвілля, що розглядаються як синоніми туризму, інколи як його підвид або як сфери туристичної діяльності. У науковій літературі трактування терміну „туризм” наводиться в роботах як вітчизняних (М.П. Крачило, О.О. Бейдик, В.К. Федорченко, В.С. Кравців, М.П. Мальська, С.П. Кузик та ін.), так і зарубіжних вчених (В.С. Преображенський, М.С. Мироненко, П.Г. Олдак, І.В. Зорін, Ц. Каспар, В. Гаворецькі та ін.). Більшість із них розглядають туризм як різновид подорожі, де його учасники перебувають за межами постійного місця проживання з метою відпочинку, оздоровлення, у бізнесових або інших справах. Так, німецький автор Ц. Каспар розглядає туризм як цілісність взаємопов'язаних явищ, що виникають у результаті зміни місця перебування, при цьому воно не може бути ні постійним місцем проживання, а тим більше місцем праці [3, с. 27].

Ще на початку 1940-х років призабута вчена, доктор географії Олена Степанів замість терміну „туризм” вживає „мандрівки” і розкриває їх зміст: 1. „мандрують пішки, колесом, автомобілем, залізницею, пароплавом, човном, каяком, чи лещатами”; 2. „новіші часи принесли нові форми мандрівництва не в одиночку, а гуртом [групою]”; 3. „тільки планове, обдумане і відповідно підготовлене мандрівництво дає особисту і громадську користь”. Авторка також визначає географію мандрівок – кожен околицю, оскільки „всюди знайдете своєрідну красу природи й народної культури, яка аж проситься, щоб описати її, змалювати, сфотографувати, а за те стане вона предметом письменницького чи поетичного натхнення або основою до цікавих наукових дослідів” [4].

У післявоєнний період на пострадянському просторі лише з 1960-х років появляються вагомні наукові праці, де характеризується туризм як особливий вид міграції населення, галузь економіки,